

PhDr. Michal Vašečka, PhD.

Výskumná práca
v oblasti verejnej politiky č. 1:

Sociologické aspekty korupcie

AGENTÚRA
NA PODPORU
VÝSKUMU A VÝVOJA

Vydané s podporou APVV

**Výskumná práca
v oblasti verejnej politiky č. 1:**

SOCIOLOGICKÉ ASPEKTY KORUPCIE

PhDr. Michal Vašečka, PhD.

SOCIOLOGICKÉ ASPEKTY KORUPCIE

Autor:

PhDr. Michal Vašečka, PhD.

Recenzenti:

Prof. PhDr. Soňa Szomolányi, PhD.

PhDr. Silvia Porubánová, PhD.

Redakčná príprava:

Miroslav Kollár

© Transparency International Slovensko

Výroba: ADIN, s.r.o.

Prvé vydanie. Bratislava, október 2007

AGENTÚRA
NA PODPORU
VÝSKUMU A VÝVOJA

Tato publikácia bola vytvorená vďaka podpore
Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-99-019005.

ISBN 978-80-89244-27-0

ÚVOD

Na rozdiel od politologickej a právnickej literatúry sa sociologická literatúra venuje problematike korupcie skôr inštrumentálne a poukazuje na široké celospoločenské príčiny i dopady tohto javu. Odbornej literatúry v oblasti korupcie vzniká menej ako produkcie publicistickej, tzv. „korupčná hystéria“ tak ostáva najmä doménou masmédií.

Začiatky širšieho vedeckého záujmu o korupciu možno datovať do päťdesiatych a šesťdesiatych rokmi 20. storočia. Najmä osamostatňujúce sa kolónie v Ázii a v Afrike poskytovali široký priestor pre analýzy sociálnych vied. Korupcia bola označená za jeden z najväznejších sociálnych problémov týchto krajín. Dlhú prevládala téza, že korupčná klíma je niečo ako puberta spoločnosti, že sa táto fáza nedospelosti, rovnako ako v ľudskom živote, dá prekonať. Korupcia bola spájaná s politickou a ekonomickou nevypelstou rozvojových krajín a predpokladalo sa, že korupcia bude prekonaná a odstránená (Williams, 2000).

Ani rozvinuté demokracie však neboli ušetrené korupčných škandálov. Percepcia korupcie sa radikálne začala meniť. Tam, kde v minulosti bola videná deviácia, miestna odchýlka a prechodný charakter, nachádzajú sa dnes pevne zapustené korene a trvalé vzory správania. Ponúka sa otázka, či ide iba o zmenu vnímania korupcie, alebo sa zmenilo správanie v dnešných spoločnostiach či jeho štandardy?

Sociálni vedci sa dnes zhodujú na tom, že korupcia je stará ako spoločnosť sama a jej úplné odstránenie zo spoločenského života je nereálne. Ale to, čo bolo v tejto oblasti do osemdesiatych rokov 20. storočia považované za poľutovaniahodné, no nevyhnutné, je dnes už úplne neprijateľné. Vo všeobecnosti možno povedať, že súčasná „korupčná epidémia“ je skôr otázkou jej ostrejšieho vnímania v súčasnosti, než reálneho rastu. Negatívna percepcia korupcie dostala globálny rozmer a zároveň sa spolitizovala (Williams, 2000).

Korupčné správanie a jeho charakteristiky sú však rozmanité, bez ohľadu na medzinárodný konsenzus o jeho celkovej škodlivosti pre spoločnosť, a mení sa s miestom a časom. Nielen miera korupcie býva rozdielna pri porovnávaní jednotlivých krajín, ale korupcia je zároveň cyklickým fenoménom minimálne v oblasti percepcie.

Táto práca sa snaží sociologicky uchopiť problematiku korupcie všeobecne i s prihliadnutím k postkomunistickej realite Slovenska. Práca zámerne abstrahuje od explanačných schém iných vedných odborov, ako sú politológia či právna veda.

1. KLASICKÉ DELENIA KORUPCIE

Väčšina ľudí disponuje istou predstavou o tom, čo znamená pojem korupcie. Možno konštatovať, že korupcia v sebe nesie najmä isté morálne odsúdenie rozmanitého, avšak problematicky určiteľného spoločenského správania (Reichman – Schlaffke – Then, 1997). Vzhľadom na referenčný rámec, ktorým pre Slovensko býva Česká republika, ako aj vzhľadom na absenciu pôvodnej sociologickej literatúry v oblasti korupcie, je možné citovať jednu zo súhrnných prác k téme korupcie (Frič et al, 1999) v bývalom Československu. P. Frič a kolektív ponúkajú štyri sociologické pohľady na fenomén korupcie, ktoré možno považovať za klasické, ktoré rozoberieme v nasledujúcom texte.

1.1. KORUPCIA AKO DEVIANTNÉ SPRÁVANIE („PUBLIC-OFFICE“ DEFINÍCIA)¹

Toto poňatie sa opiera o definíciu predloženú J. S. Nyeom, ktorý s ňou prišiel v roku 1967. Korupcia je podľa neho správanie, ktoré sa z dôvodov dosahovania súkromných (osobných, rodinných, úzko skupinových) finančných alebo statusových ziskov odchyľuje od formálnych povinností vyplývajúcich z verejnej roly alebo prestupuje normy, aby získal určitý typ súkromného vplyvu (Nye, 1967, in: Frič, 1999, s. 14). V tejto kategórii sa nachádza celá škála definícií od úzko legálnych cez interne normatívne až po definície založené na verejnej mienke. Ale pokiaľ prvé dva typy definícií sú kritizované ako príliš úzke, normy definované prostredníctvom verejnej mienky sú zase až príliš široké, pretože sa vlastne oblúkom vraciame k nejasnému tvrdeniu, že ľudia vidia v korupcii „niečo nezdravé“.

1.2. KORUPCIA AKO PATOLOGICKÉ SPRÁVANIE („PUBLIC INTEREST“ DEFINÍCIA)²

Základ tohto poňatia položila definícia Friedricha, neskôr doplnená ďalšími autormi. Tento pohľad považuje korupciu za nezdravú, narúšajúcu prirodzený stav vecí. Boj s korupciou je v tomto prípade bojom vo verejnom záujme (Frič, 1999, s. 15 – 16). Pri tejto definícii sa však vynára podobný problém, ako s predchádzajúcou definíciou – kto definuje verejný záujem?

1.3. KORUPCIA AKO SPRÁVANIE MAXIMALIZUJÚCE ZISK („MARKET CENTERED“ DEFINÍCIA)³

Toto poňatie korupcie zastupuje Klaverenova definícia, ktorá vidí verejného činiteľa ako subjekt, ktorý v tržnom prostredí maximalizuje svoj zisk bez ohľadu na etické štandardy

¹ Bližšie k tomuto pohľadu pozri napríklad Heidenheimer – Johnsson – Le Vine, 1989, s. 3 – 13.

² Bližšie k tomuto pohľadu pozri napríklad Nye, 1989, s. 963 – 984.

³ Bližšie k tomuto pohľadu pozri napríklad Rose-Ackermann, 1998.

spoločnosti (van Klaveren, 1957, in: Frič, 1999). Táto definícia býva kritizovaná najmä preto, že nie každá maximalizácia zisku verejným činiteľom musí byť nevyhnutne korupciou.

1.4. PRAGMATICKÉ RIEŠENIE KORUPCIE (DEFINÍCIA V MEDZINÁRODNÝCH ZMLUVÁCH)⁴

Korupcia definovaná pragmaticky sa opiera o právne normy, chápe korupciu ako správanie, ktoré sa odchyľuje od noriem regulujúcich výkon funkcií verejných činiteľov, ktoré sú stanovené v právnych poriadkoch jednotlivých štátov a ich porušenie môže byť štátni taktiež sankcionované. (Frič, 1999, s. 18) Možnosť uplatnenia sankcie je nevyhnutná v prípade, že štáty chcú proti korupcii bojovať represívnymi legálnymi normami.

Všetky tieto definície sú určitým spôsobom obmedzujúce a bývajú kritizované. Prvé tri akademické definície ako príliš teoretické a nepoužiteľné v praktickom boji proti korupcii, pretože neobsahujú konkrétne kritérium, podľa ktorého by korupcia mohla byť všeobecne postihovaná. Štvrté, pragmatické poňatie býva podrobované kritike zase pre zúženie poňatia korupcie na legálne definície. O to viac sa táto posledná definícia môže presadiť v antikorupčnej praxi, pretože právne normy môžu byť dostatočne konkrétnym meradlom, podľa ktorého je možné preventívne alebo represívne pôsobiť. Ako všeobecná definícia pre akademickú analýzu problému korupcie sa však toto poňatie použiť nedá. Dôvodom je okrem iného aj to, že aj právna teória potrebuje podklad, kritérium, podľa ktorého by mohla určovať, ktoré správanie už korupčné je, a toto správanie potom postaviť mimo zákon. V opačnom prípade nebude právny poriadok schopný sledovať spoločenské zmeny, ktorým sa charakter korupcie podriaďuje.

2. MODERNÉ CHÁPANIE KORUPCIE

Tradičné rozdelenie definícií korupcie neľahčuje vysvetlenia korupcie uceleným prístupom, skôr vymenováva, čo všetko zo svetovej literatúry môže byť zahrnuté do definícií, z ktorých si jednu môžeme vybrať. Za lepšie využiteľný (ako pre sociológiu, tak pre politickú a zákonodárnu prax) považuje autor Höfflingov koncepcný model (Höffling, 2002, s. 14 – 19). Ch. Höffling predstavuje odlišné delenie, jeho tri koncepcie korupcie rozoberáme v nasledujúcej časti.

2.1. KORUPCIA AKO SYMBOLICKÉ ODSÚDENIE NEMORÁLNEHO

Korupcia sa dnes, najmä v médiách, používa ako symbol skazenosti. Takéto uchopenie tohto pojmu vlastne pokrýva pôvodný jazykový obsah latinského pojmu *corruptio* (výraz všeobecnej skazenosti). Ako taký v sebe nesie potenciál škandalizovať skutočnosť, využíva sa teda na populistickú kritiku súčasného stavu vecí v zložkách, ktoré majú v spoločnosti právomoc

⁴ Bližšie k tomuto pohľadu pozri napríklad Diblíková, 2001.

rozhodovať. Rovnakým spôsobom sa ľahko môže stať tiež nástrojom špinavého politického boja, napríklad na denunciaciu politických protivníkov. Možno očakávať, že práve toto poňatie je medzi verejnosťou najviac rozšírené, najmä vďaka vplyvu, ktorý majú v dnešnej spoločnosti médiá.

2.2. KORUPCIA AKO KRIMINÁLNY ČIN

Iba určitá časť toho, čo je považované za nemorálne alebo spoločensky škodlivé, je obsiahnutá v reštriktívnych právnych normách. Taktiež v prípade korupcie vedie právna definícia k ďalekosiahlym obmedzeniam obsahu tohto pojmu. Dôvodom sú zásady trestného práva, ktoré vyžadujú jasný popis skutkového stavu, pripísateľný ako protiprávne konanie konkrétnej osobe. Zároveň sú v právnych normách zachytené špecifické roly jednotlivých aktérov korupčného správania a ich komplementarita – vždy je definovateľný niekto, kto úplatok ponúka a niekto, kto úplatok prijíma (respektíve v niektorých prípadoch i naopak: jeden vyžaduje – druhý dáva).

2.3. KORUPCIA AKO KVALIFIKOVANÉ PORUŠENIE NORIEM

Ch. Höffling predpokladá, že ak sa pokúsime na jednej strane ohraničiť vágny pojem korupcie tak, ako je chápaná v prvej kategórii, a zároveň na druhej strane ešte nedospieť k striktnej pozitívno-právnej rovine druhej kategórie, budeme chápať korupciu ako normatívnu kvalitu ľudského konania (konkrétne ako individuálne porušenie noriem).

Korupcia je v tomto poňatí:

„Akt výmeny tovaru považovaného za cenný, ktorý prebieha minimálne medzi dvomi osobami, a ktorého účelom je optimalizácia zisku všetkých zúčastnených strán. Prinajmenšom jeden z aktérov výmeny sa potom rozhoduje medzi nasledovaním všeobecných, univerzálnych noriem či štandardov, alebo naopak podriadením svojho konania špeciálnym, partikulárnym, súkromným normám. Všetci aktéri tejto výmeny očakávajú (v prípade odhalenia) možné negatívne sankcie okolia, voči ktorému sú povinní dodržiavať normy univerzálne.“ (Luedtke – Schweitzer, 1993, in: Höffling, 2002, s. 16)

V tomto zmysle korupcia znamená prekročenie hranice oddelujúcej súkromnú sféru od verejnej. Verejná sféra potom väčšinou nachádza svoje vyjadrenie v pojme verejného úradu. Táto definícia rozširuje politicky ukotvený antagonizmus medzi súkromným a verejným záujmom na abstraktnú polaritu medzi univerzalistickými a partikulárnymi normami. Korupčné normy sú v tomto zmysle partikulárnymi normami – korupcia vlastne rieši disproporciu medzi ideálnou požiadavkou rovnosti medzi ľuďmi a ich reálnou (spoločenskou či ekonomickou) nerovnosťou. „Súkromný záujem“ sa stáva normatívnou kategóriou, ktorá kolидуje s „univerzálnym štandardom“ očakávania v prípade špecifických sociálnych rolí. Na druhej strane zároveň

obmedzuje korupčné konanie na jeho výmenný charakter. Nie každé nedodržanie priority univerzálnych spoločenských noriem je tak korupciou, zneužitie právomoci verejného činiteľa bude korupciou iba vtedy, ak pôjde o transakciu medzi aktérmi. Táto dimenzia rieši nedostatky *market-centred* definície, ktorej je vytýkané, že nie každá maximalizácia zisku je zo strany držiteľa úradu označiteľná ako korupcia.

Pod tretiu Höfflingovu kategóriu korupcie ako kvalifikovaného porušenia noriem môžeme podradiť všetky tri tradičné akademické definície bez toho, aby sa tým zúžil potenciál analýzy korupcie. Definícia H. Luedtkeho a H. Schweitzera je svojím charakterom sociologická a nevyžaduje morálne odsúdenie. Korupčné konanie nemôže byť jednoducho označené ako asociálne, pretože aj nekonformné správanie môže byť reakciou na spoločenský podnet, respektíve aj správanie, ktoré porušuje dané normy, môže byť konformným (Höffling, 2002).

3. KORUPCIA V PROCESOH SOCIÁLNYCH VÝMIEN

3.1. KORUPCIA AKO SOCIÁLNY VZŤAH

Korupcia ako sociálny jav môže byť teda definovaná ako sociálny vzťah. Ako tento vzťah vyzerá? Definícia hovorí, že ide o vzťah minimálne dvoch aktérov (pre zjednodušenie môžeme predpokladať, že sú iba dvaja), a že ide o výmenu cenného tovaru. Tovarom nemusia byť iba hmotné veci, môže ísť tiež napríklad o výmenu (dôverných) informácií, odovzdanie sociálnych kontaktov a podobne (Cartier-Bresson, 1997). Vzťah medzi aktérmi môže nadobudnúť veľmi komplikované podoby, za základný vzťah však možno považovať vzťah medzi tým, kto má moc kontrolovať alebo rozhodnúť, a tým, kto dostáva korupčnú výhodu (Höffling, 2002).

Tradične používaný model vzťahu ako triády je menej prehľadný. Tento model predpokladá okrem poskytovateľa (agent) a príjemcu (klient) ešte subjekt, v ktorého neprospech konanie prebieha, ktorým sú dané normy porušované (Rose-Ackermann, 1998). Tento posledný prvok vo vzťahu spôsobuje problémy, ide od zriaďovateľa organizácie až po metaforu spoločného záujmu občanov – voličov v prípade politickej korupcie.

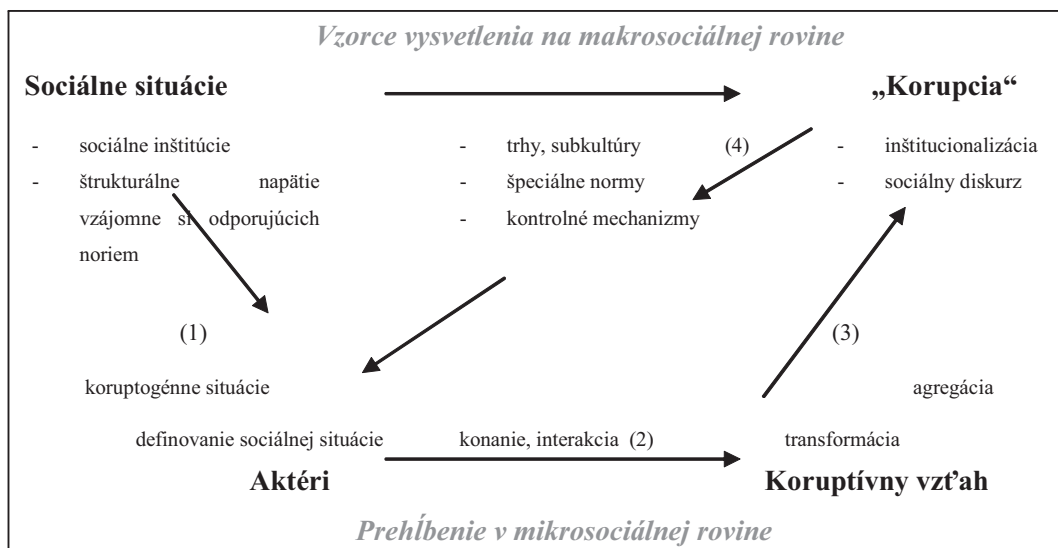
3.2. KORUPCIA AKO SOCIÁLNY PROCES

Model korupcie ako všeobecného sociálneho vzťahu, ako bol popísaný v definícii, je dostatočne všeobecný na to, aby mohol byť aplikovateľný na ktorúkoľvek krajinu. Definícia korupcie ako vzťahu umožňuje všeobecné uchopenie problému, ale nepomáha pochopiť špecifiká korupčného správania, ktoré sa menia s miestom a časom. Čím sa korupcia v jednotlivých prostrediach líši, možno pochopiť až pochopením procesu a spôsobu, akým korupcia vzniká, ako sa posilňuje, alebo naopak oslabuje. Korupcia, napriek tomu, že má svoju relatívne stabilnú vzťahovú štruktúru, je veľmi premenlivým procesom.

Korupčný proces je modelovo znázornený v schéme, ktorá predstavuje prepojenie mikrosociálnej a makrosociálnej roviny vzťahu. Bolo by zavádzajúce vysvetľovať korupciu iba v jednej alebo druhej rovine. Existenciu korupčného správania nie je možné vysvetliť iba cez osobné zlyhanie jednotlivcov (ako uvádza napríklad Vymětal, 2002, s. 5), ale ani prostredníctvom zlyhania systému – zrútenia hierarchie noriem a morálnym chaosom (Miller – Koshechkina – Grodeland, 1997, s. 183). K prvému vysvetleniu majú tendenciu zvädzať najmä ekonomické definície založené na princípe rozhodovania podľa vzťahu náklady – výnosy, k druhému vysvetleniu naopak smerujú texty hodnotiace korupciu v strednej a východnej Európe po roku 1989. V týchto prípadoch narážame na klasickú sociologickú otázku, či majú byť sociálne javy vysvetľované zdola nahor (jednotlivci tvoria svojou činnosťou spoločnosť), alebo zhora nadol (spoločnosť ako nezávislá entita určuje správanie jednotlivcov).

Viacúrovňový model, ktorý autori v schéme predstavujú, umožňuje prepojenie sociálnych štruktúr a činností. Korupcia je v ňom chápaná ako výsledok sociálneho procesu, v ktorom spolupôsobia mikrosociálne a makrosociálne faktory. V skutočnosti ide o komplikovaný proces, v ktorom sa všetky jeho zložky neustále navzájom ovplyvňujú, pričom štruktúry a správanie nie sú striktné oddelené a od seba nezávislé.

Schéma 1 Korupcia ako sociálny proces

Zdroj: Spracované podľa Höffling, 2002, s. 63.

Počiatočným myšlienkovým bodom modelu korupcie ako sociálneho procesu (schéma 1) sú vzťahy na makrosociálnej úrovni. Ide najmä o nezrovnalosti v požiadavkách, ktoré prinášajú rôzne sociálne normy, pričom práve tieto rozpory vedú podľa modelu ku vzniku rizík korupčného správania. Pri prechode na mikrosociálnu úroveň (1 – koruptogénna situácia) sa sociálne štruktúry transformujú v definíciách situácie a tvoria inštitucionálny, normatívny a situačný

rámec pre sociálne správanie sa jednotlivých aktérov. V tejto fáze (2 – konanie) používajú aktéri logiku selekcie – rozhodujú sa, ktorým normám dajú prednosť (Höffling, 2002, s. 63).

Samotné konanie je vedomé a úmyselné, všetky jeho dôsledky však aktéri málokedy dokážu predpovedať. Toto konanie tak prechádza opätovne na makroúroveň (3 – agregácia), kde vytvára nové sociálne štruktúry, reprodukuje a upevňuje „korupciu ako inštitúciu“, vytvára sa kriminálna scéna a organizácie, i samotný spoločenský diskurz. Posledná vnútorná fáza procesu (4) predstavuje opätovné pôsobenie korupcie ako inštitúcie pri rozhodovaní individuálnych aktérov a uzavretí cyklu (Höffling, 2002, s. 64).

3.3. KORUPCIA AKO SOCIOEKONOMICKÁ SIEŤ

Ani práve opísaný proces však neexistuje vo vzduchoprázdne, v spoločnosti sú prítomné tiež iné vzťahy a s nimi súvisiace procesy. S tým úzko súvisí určenie miery rozšírenia či štádií korupcie v spoločnosti. V literatúre je možné nájsť rôzne návrhy, ako deliť štádiá, vývojový rozsah alebo rozlišovať mieru rozšírenia korupcie v spoločnosti a definovať s tým súvisiace miesto korupčných transakcií v spoločnosti. Charakter a kritériá použité pre tieto delenia väčšinou závisia od toho, na aký účel je modelová schéma určená.

Pre ukotvenie koncepcie korupcie v sieti spoločenských vzťahov postačí jednoduché Cartier-Bressonovo definovanie socio-ekonomickej siete korupcie. Obmedzené a neorganizované výmeny medzi navzájom neznámymi subjektmi prerastajú z okrajového javu v ekonomický a politický problém vo chvíli, kedy sa inštitucionalizujú a organizujú, teda keď menia vzťahový rámec.

V prvom prípade nie sú jasne dané pravidlá, agent a klient sa nepoznajú, nie je jasná cena tovaru, ani istý výsledok. Takúto korupciu označuje Cartier-Bresson ako *trhovú korupciu* alebo *korupciu ekonomických transakcií*. V druhom prípade sú korupčné konania viac komplexné, sú stanovené jasné pravidlá, organizácia korupcie prostredníctvom sociálnych sietí prevažuje a umožňuje jej inštitucionalizáciu v sociálnom, ekonomickom a politickom systéme výmen. Tento stav je *korupciou sociálnych transakcií* (Cartier-Bresson, 1997, s. 50).

Korupcia sociálnych transakcií je v niektorých textoch označovaná ako rozvinutá či inštitucionalizovaná alebo organizovaná korupcia. Bez ohľadu na pomenovanie je za týmto pomenovaním predpoklad, že korupcia dospela do najvyššieho štádia. Korupcia sociálnych transakcií je zložitou sústavou sietí vzťahov rôzneho charakteru. Táto sústava sa pritom nevyčerpáva v jednom časovom okamihu, ale pretrváva v čase a disponuje obrannými mechanizmami proti prípadným zásahom zvonku, ktoré by chceli túto sústavu narušiť či zlikvidovať. Snaha o pochopenie a analýzu týchto vzťahov sa stáva veľmi problematickou.

4. KORUPCIA AKO DÔSLEDOK „HOMO OECONOMICUS“ V MODERNEJ SPOLOČNOSTI

4.1. EKONOMICKÝ POHĽAD: AXIÓMY PRE SPRÁVANIE EKONOMICKÉHO KONATEĽA U GARYHO BECKERA

Koncept *homo oeconomicus* vychádza z myšlienok Adama Smitha a dovádza ich do abstraktnej podoby racionálne uvažujúceho subjektu, ktorý dôsledne zvažuje následky svojich rozhodnutí a je vybavený schopnosťou vybrať si optimálnu alternatívu.

Táto abstrakcia je definovaná axiómami pre správanie ekonomického decízora:

- a) **Axióma maximalizácie vlastného profitu:** predpokladá sa, že decízor maximalizuje kvantitu zvanú úžitok, ktorá je funkciou kvantity a kvality ekonomických komodít získaných decízorom.
- b) **Axióma úplnosti,** zabezpečujúca schopnosť decízora porovnať dva ľubovoľné súbory komodít.
- c) **Axióma nenásytosti,** pri ktorej sa predpokladá, že dodatočné získanie ľubovoľnej ekonomickej komodity je decízorom pociťované ako zvýšenie úžitku.
- d) **Axióma tranzitivity,** zaisťujúca elementárnu „rozumnosť“ preferencií vylúčením prípadov keď subjekt, vyberajúci si medzi súbormi ekonomických komodít A, B, C preferuje súbor A pred súborom B, súbor B pred súborom C a zároveň súbor C pred súborom A.
- e) **Axióma konvexity,** u ktorej sa predpokladá preferovanie pestrosti pred jednostrannosťou spotreby.
- f) **Axióma kontinuity,** u ktorej sú si dva málo odlišné súbory komodít blízke v preferenciách.

Hlavný prúd ekonomickej teórie, opierajúci sa o neoklasickú paradigmu *homo oeconomicus* teda predpokladá, že subjekt sa usiluje o maximálny úžitok zo spotreby, alebo o maximálny zisk (Hlaváček, 1999, s. 145).

Gary Becker modifikuje klasické ponímanie *homo oeconomicus*, stále však udržuje predstavu o sledovaní vlastného záujmu – maximalizácia profitu na základe racionálne usporiadaných preferencií (Becker, 1997). Hlavnou tézou jeho teórie racionálneho konania je to, že jedinci konajú tak, aby maximalizovali svoj profit v duchu toho, ako tento profit chápu. Ich konanie je konzistentné v čase (je možné ho predpovedať a riadiť). Vzhľadom k rôznym obmedzeniam musia ľudia neustále voliť z množstva možností podľa preferencií a hodnôt. Pri analýze ľudského konania priznáva Becker človeku vlastníctvo tzv. „osobného kapitálu“ a „spoločenského kapitálu“, ktoré spolu tvoria ľudský kapitál.

4.2. SOCIOLOGICKÝ POHĽAD: TYPY KONANIA U MAXA WEBERA

Sociologický pohľad na ľudské konanie a v tomto zmysle i na samotné korupčné správanie, je odlišný. V tomto chápaní ľudské konanie závisí najmä od vnútorných faktorov – od porozumenia a dekódovania symbolov a významov. Ľudia utvárajú svoje konanie tým, že mu pripisujú význam a zmysel a dekódujú tieto významy u druhých. Je tu viac priestoru na individuálne slobodné rozhodovanie, ale menej na sledovanie tzv. objektívnych zákonov konania.

Max Weber rozlišuje štyri základné druhy konania – účelovo racionálne, hodnotovo racionálne, afektívne a tradičné (Weber, 1998). Typ účelovo racionálneho konania má vo Weberovej sociologickej analýze výsostnú pozíciu, takéto konanie je považované za absolútne racionálne. Človek ekonomický je však podľa Webera reduktívny najmä z toho dôvodu, že ide o človeka sledujúceho iba vlastný záujem bez akejkoľvek orientácie na druhého. Ekonomická činnosť je teda sociálnym konaním iba v prípade, že pri alokácii zdrojov človek berie do úvahy aj iných jedincov, svoje správanie tomu prispôsobuje a orientuje na nich. Tradičné konanie je naopak iracionálne, nie je v ňom žiadny „kalkul“, je rigidné, tradičné a nereflektované. Afektívne konanie je zakotvené v emočnom stave aktéra, ktorého vedú túžby a pudy bez akéhokoľvek racionálneho zvažovania cieľov a prostriedkov na ich dosiahnutie. Reálne prebiehajúce konanie individua je podľa Webera väčšinou orientované v súlade s dvomi alebo viacerými typmi konania. V rôznych typoch spoločností môžu prevládať rôzne typy konania.

Práve fenomén korupcie je vysvetliteľný prostredníctvom konceptu formálnej racionality, ktorý je špecifickým Weberovým konceptom. Tento koncept v duchu účelovo racionálneho správania začína dominovať v konaní moderného človeka, pričom ostatné druhy správania sú potláčané. V tomto duchu práve moderná doba prináša nepríjemné poznanie – korupcia je z pohľadu jednotlivca predsa maximalizáciou zisku, ostatné dimenzie problému bývajú vytlačené na okraj pozornosti.

Max Weber však svojou analýzou vzájomného pôsobenia nábožensko-etických princípov, princípov kapitalizmu a ich racionality prispieva k vysvetleniu toho, prečo je v niektorých kultúrach a krajinách korupcie menej ako v iných. Ak podľa Webera nejaká náboženská skupina cíti, že jej základné postuláty sú v rozpore s ekonomickým racionalizmom, o to viac sa u nej prehlbuje protiekonomické odmietanie sveta. Náboženská etika bola v histórii podľa Webera využívaná na hospodárske ciele práve v otázkach týkajúcich sa veriteľov, dlžníkov a úžery (Weber, 1997, s. 313). S príchodom moderny sa podľa Webera askéza protestantizmu zmenila na ekonomickú racionalitu moderného človeka.

Tým vlastne nedošlo k „odstráneniu cirkevného panstva nad životom“ (Weber, 1998), ale iba sa podľa Webera zmenil štýl pôsobenia na človeka od iracionálnych magických vplyvov na ekonomicky racionálne konanie. Človek sa rodí do kapitalistickej spoločnosti a musí sa jej prispôbiť. Korupcia patrí k nezamýšľaným dôsledkom pôsobenia trhových kapitalistických

vzťahov, čo však bežný človek vystavený pokušeniu korumpovať a byť korumpovaný príliš riešiť nemusí.

4.3. SOCIÁLNA PODMIENENOSŤ EKONOMICKÉHO SPRÁVANIA A EKONOMICKÁ PODMIENENOSŤ SOCIÁLNEHO SPRÁVANIA

Každé konanie, a teda aj korupčné konanie, je sociálne situované a časovo určené, a teda závislé od minulého vývoja. V tomto zmysle Weber skúma prerod a transformáciu sociálneho systému, postupujúcu racionalizáciu života, odkúzlenie a premenu spôsobu vplyvu náboženstva na sociálny život.

Sociológovia chápu ľudské konanie najmä ako výsledok socializácie a zameriavajú sa najmä na vysvetlenie toho, ako je utvárané, obmedzované a usmerňované svojím sociálnym kontextom. Nedostatkom sociologického pohľadu je to, že neodpovedá na otázku, čo je základným podnetom, resp. motorom takéhoto konania. Pri téme korupcie však bez analýzy prvotného hýbateľa nevystačíme. Pri niektorých sociologických formuláciách to vyzerá, akoby človek konal iba na základe podnetov svojho okolia, respektíve akoby iba reagoval (Možný, 1991).

Ekonomovia vysvetlenie prvotného podnetu ponúkajú: v pozadí všetkého ľudského konania je snaha o maximalizáciu prospechu aktéra samotného, alebo o maximalizáciu prospechu jeho skupiny či organizácie. Slabosť mnohých ekonomických teórií naopak spočíva v tom, že často nezohľadňujú to, že toto konanie sa vždy realizuje v kontexte spoločenských noriem, sociálnych sietí vzájomnej dôvery alebo nedôvery, v prostredí sociálnych organizácií a inštitúcií, ktoré sú schopné sa modifikovať. Niektoré sociálne normy a reálne spoločenské tlaky môžu byť nakoniec príčinou toho, že človek koná i proti maximalizácii svojho osobného profitu (Coleman, 1990).

4.4. KORUPCIA AKO JEDEN Z DÔSLEDKOV „ZBOŽNÉHO FETIŠIZMU“ MODERNÉHO ČLOVEKA

Marxistická perspektíva ponúka inšpiratívnu aplikáciu dominancie *homo oeconomicus* v modernej spoločnosti na existenciu a reprodukciu fenoménu korupcie. Karol Marx, vychádzajúc z filozofie G. W. F. Hegla analyzoval procesy, ktoré spustil moderný kapitalizmus. Marx o. i. definuje dôsledky procesov, v ktorých sa moderný človek sám sebe odcudzil. Kategória odcudzenia bola neskôr Marxom nahradená pojmom zvecnenia a rozvíjal ju vo svojej známej téze o zbožnom fetišizme. Podľa Marxa buržoázia oslobodila človeka z netrhových závislostí tradičnej spoločnosti a vytvorila bázu pre reprodukciu kapitálu. Tá však podľa Marxa môže byť úspešná iba vtedy, ak si snahu o kumuláciu statkov osvojí celá spoločnosť. Tým sa ľudia dostávajú do novej, trhovej závislosti od mocenskej elity a čoraz viac sú pripútaní k svojmu trhu podliehajúcemu majetku. Korupcia je, aplikujúc zbožný fetišizmus, iba jedným

zo spôsobov, ako ho ukojiť a uspieť v trhovej spoločnosti. Korupcia tak môže byť v duchu marxistickej tradície vnímaná ako štrukturálny dôsledok zvecneného vedomia moderného človeka a trhových závislostí, v ktorých sa pohybuje.

5. KORUPCIA AKO VÝSLEDOK KONFLIKTU HODNÔT A NORIEM

5.1. PROCES SOCIALIZÁCIE A SÚŤAŽENIE „MOŽNÝCH ‚JA‘, NA SLOVENSKU AKO PREDPOKLAD OSVOJOVANIA SI KORUPČNÉHO SPRÁVANIA

Základom sociálneho konštruktivismu je argument, že ľudské myšlienky, praktiky a presvedčenia získavajú v procese sociálnych výmen postupne status reality. P. Berger a T. Luckmann význam pojmu sociálnej konštrukcie ilustrujú ako proces inštitucionalizácie sociálnej aktivity u človeka v konštruovanom stretnutí dvoch osôb (Berger – Luckmann, 1999). Osoby z dvoch odlišných sociálnych svetov, ktoré sa vyvíjali izolovane, sa stretávajú v situácii, ktorá nie je inštitucionálne definovaná ani pre jedného z nich. V ich spolužití dôjde v rámci ich interakcie k istej typizácii správania, a tak sa správanie každého z nich stáva pre partnera predvídateľné. V ďalšom stupni sa upevňujú pôvodné sociálne praktiky, a to cez legitimizáciu, ktorá má kognitívne aj normatívne prvky. Podľa Bergera a Luckmanna legitimizácia tak nie je iba otázkou hodnôt, ale tiež otázkou poznania.

Počas procesu primárnej socializácie prichádza k typizácii správania, v ktorom klientelistické a potenciálne korupčné myšlienky dostávajú status reality a prechádzajú procesom legitimizácie. Ľudia pripravení konať korupčne tak slovami Bergera a Luckmanna vytvárajú „symbolický svet“. Najväčším nebezpečenstvom pre symbolický svet je pochopiteľne objavenie sa alternatívneho symbolického sveta (Berger – Luckmann, 1999). Ten býva ľuďom najmä v procese sekundárnej socializácie ponúkaný v školských inštitúciách, no často iba preto, aby bol vzápätí odmietnutý – prevaha anomických postojov býva v referenčných skupinách socializujúcich sa skupín výrazná. Korupcia je tak iba inštitucionalizovanou a legitimizovanou formou životných skúseností ľudí v prostredí, kde je korupcia bežnou súčasťou života.

5.2. ODCUDZENIE AKO PRÍČINA, PREJAV I DÔSLEDOK KLIENTELIZMU A KORUPCIE V SPOLOČNOSTI – ODCUDZENIE AKO CHOROBA „JA“

Jedným z dôsledkov moderny je aj rozšírenosť odcudzenosti v jej rôznych podobách a práve tá spätne pôsobí na vzťah ľudí k svojmu okoliu. K. Mannheim píše, že funkčná racionalita kapitalizmu nielen spôsobuje stále väčšiu zložitosť sociálnej štruktúry, a tým znižuje možnosť jej pochopenia, ale tiež ničí ľudské subjektívne schopnosti jej porozumieť (Mannheim, 1991). Moderný človek žijúci v kapitalistickej spoločnosti sa nachádza v analogických podmienkach ako človek primitívny. Tak ako bola pre primitívneho človeka záhadná príroda, tak sú kapitalistická spoločnosť a jej systém fungovania záhadné a hrozivé pre moderného človeka.

Korupcia je konzekventne správaním človeka, ktorý sa usiluje utiecť pred komplexnosťou a komplikovanosťou sociálnej štruktúry modernej kapitalistickej spoločnosti.

Odcudzenie možno chápať vo freudovskom zmysle aj ako chorobu „Ja“ a je možné považovať ju za jadro psychopatológie moderného človeka. To sa zďaleka netýka iba psychoanalýzy, Erich Fromm konštatuje, že v modernej dobe stráca človek svoju individualitu a stáva sa ľahko nepotrebným. Odcudzený človek v dôsledku pôsobenia kapitalistických vzťahov zakladá svoju bezpečnosť na čo najtesnejšom primknutí sa k mase, od ktorej sa nelíši myslením, cítením a ani konaním. Fromm sa vo svojej práci sústredil na rôzne formy obranných reakcií, ktoré sú národom, skupinám a jedincom zo strany spoločnosti vnucované ako prostriedok, ktorým je možné ochrániť sa pred nebezpečným okolitým svetom. Tieto obranné mechanizmy sú súčasťou „sociálneho nevedomia“. Odcudzený človek sa podľa Fromma systematicky snaží unikáť pred slobodou. Mechanizmy úteku pred slobodou Fromm vysvetľuje ako tendenciu vzdať sa svojej vlastnej slobody a „realizovať“ samého seba v substitučnej oblasti, v inom svete, a tým získavať silu, ktorú ako jedinec nemá. Korupcia sa tak v tomto zmysle môže stať iba prostriedkom zmienenej obrannej reakcie odcudzeného človeka.

5.3. MODERNÁ SPOLOČNOSŤ AKO SPOLOČNOSŤ RIZIKOVÁ – KORUPCIA AKO SNAHA O ZNIŽOVANIE RIZÍK V MODERNEJ SPOLOČNOSTI

Podľa Maxa Webera bola práve racionalizácia života jedným z hlavných procesov, ku ktorému došlo pri rozklade tradičnej spoločnosti. Proces, pri ktorom začal byť ľudský rozum a jeho úsudok založený na kalkulácii a organizácii určujúcim momentom v ľudskom konaní. Náboženstvo postupne začalo ustupovať z pozície hlavnej interpretačnej schémy. Sekularizácia spolu s rastúcim prepojením kultúr viedla k relativizácii hodnôt. Rozvinutím myšlienok humanizmu sa človek stal meradlom morálky, čím začal spoločenský proces individualizácie, ktorý stojí v základoch moderných štátov.

Ulrich Beck vo svojej knihe *Riziková spoločnosť* popisuje tzv. novú modernitu, ktorá proces modernizácie dovádza do plného rozkvetu, a uvádza tri charakteristiky, ktoré narúšajú tradičnú dôveru medzi ľuďmi. Beck tvrdí, že reflexívna modernita ničí hranice, prináša individualizáciu a diferenciaciu a prináša beztriedne procesy (Beck, 1999). Procesy, ktoré charakterizovali vývoj modernej spoločnosti, spoločne viedli k rastu komplexity sveta, v ktorom žijeme. Práve nárast komplexity spojený so stratou alebo rozprášením predchádzajúcich záchytných bodov a systémov orientácie viedol k tomu, že ľudia museli nachádzať nové prostriedky a spôsoby prežitia a adaptácie. Beck výsledok tohto hľadania vidí najmä v náraste počtu inštitúcií a inštitucionalizovaných foriem konania. Hovorí, že v modernej spoločnosti je „jedinec vyťahnutý z tradičných záväzkov a podporných vzťahov a tradičné väzby a sociálne formy sú nahradené inštitúciami“. Adam Seligman tvrdí, že s rastúcou inštitucionalizáciou sa ľudia začali viac spoliehať na pozície, ktoré sú im v stratifikačnom rebríčku vlastné (Seligman, 1998). Tieto pozície spolu so zákonmi čiastočne vymedzujú postupy pri medziľudských

stretnutiach. Korupčné správanie je tak iba redukciou komplexity sveta na „zvládnuteľnú úroveň“ a zjednodušenie si interakcií s ľuďmi na jednotlivých stupňoch sociálneho rebríčka.

Druhý dôvod, prečo je dôvera v modernej spoločnosti potrebná, je spojený s pojmom riziká. U. Beck popisuje modernú spoločnosť ako rizikovú, pretože sa v nej objavujú v nebývalom rozsahu riziká nového typu. Na rozdiel od nebezpečia Beck charakterizuje riziká ako „neistoty a náhodnosti spôsobené samotnou modernizáciou“. Na jednej úrovni sa globálne riziká dotýkajú ľudského presvedčenia o zmysle existencie a jeho „dôvery“ v spoločenský systém. Riziká neviditeľného nebezpečia, ako o nich hovorí Beck, priamo podkopávajú ľudskú vieru v seba a dôveru v ostatných. Na inej úrovni nám ide o riziká konania jednotlivcov, s ktorými sa dostávame do styku. Dôvera je tak vlastne spôsobom riešenia rizík v kontakte s ľuďmi v modernom svete. Odráža a čiastočne tak rieši náhodnosť dnešného sveta, ktorá sa môže negatívne premietnuť do našich životov cez ostatných ľudí. Táto neistota je najväčšia v oblastiach, ktoré nie sú vymedzené inštitúciami a zákonmi. Je to teda práve závislosť od inštitúcií, ktorá v dôsledkoch vedie k väčším rizikám v oblasti osobných vzťahov. Ale ako sa správajú tí, ktorí v sebe neprechovávajú dôveru k svojmu okoliu? Do akej miery pociťujú riziká modernej doby, snažia sa ich riešiť spôsobmi osvojenými v procese socializácie, čo môže byť aj korupčné správanie a väčšia primknutosť ku klientelistickým sieťam?

5.4. NEDÔVERA V TZV. ANONYMNÝCH DRUHÝCH A V ABSTRAKTNÉ SYSTÉMY MODERNEJ SPOLOČNOSTI AKO JEDNA Z PRÍČIN KORUPCIE

Základom kontaktov vo verejnej sfére je typ dôvery, ktorý A. Giddens nazýva „základná dôvera“. Ide o dôveru, ktorá človeku umožňuje stretnutie s neznámymi ľuďmi bez automatickej obavy, že voči nemu majú nepriateľské úmysly. Diskusie o dôvere s výnimkou priamych medziľudských kontaktov doteraz viedli hlavne k terminologickým nejasnostiam. Giddens však dôveru pokladá za možnú medzi konkrétnymi ľuďmi, aj medzi človekom a informáciami a znalosťami, ktoré stoja za expertnými systémami (Giddens, 1998). V modernej dobe je človek nútený vkladať dôveru do abstraktných (neosobných) systémov znalostí, technológie či byrokracie.

Abstraktné systémy podľa Giddensa priamo závisia od dôvery. Giddens dôveru v tomto prípade vzťahuje k presvedčeniu o správnosti princípov, na ktorých tieto abstraktné systémy fungujú (Giddens, 1998). Hovorí, že človek sa nemôže presvedčiť o správnosti týchto princípov cez ich detailné teoretické poznanie, ale iba cez skúsenosť s ich fungovaním, ktorú mu poskytujú inštitúcie stelesňujúce expertné systémy. Jeho všeobecná definícia však nenaznačuje žiadnu možnosť alternatív, čo ju odsudzuje do oblasti dôverčivosti.

Existujú však situácie, keď je postoj jedinca voči abstraktnému systému potrebné charakterizovať ako dôveru, nie ako dôverčivosť – práve podľa Luhmannovej definície dôvery ako situácie, v ktorej podstupujeme riziko, a v ktorej teda záleží na našom aktívnom postoji alebo rozhodnutí. To sa deje práve vo vzťahu s abstraktnými systémami. V styku s modernou byrokraciou sa

dôležitosť aktívneho postoja dá pomerne presvedčivo testovať. Ak sú však ľudia chronicky nedôverčiví a neangažovaní, veria, že sú obklopení neprajnými kreatúrami a necítia potrebu byť sami čestnými. V takejto situácii sa otvára cesta ku korupcii.

6. KORUPCIA AKO DÔSLEDOK PREMENY ÚRADNÍKA NA HRÁČA

6.1. KORUPCIA AKO PREJAV NEROVNOSTI – KLIENTELIZMUS

V samotných základoch korupčného správania je potrebné hľadať nerovný vzťah medzi klientom a patrónom. Je pozoruhodné, že tento vzťah je nerovný, ale silne recipročný (Eisenstadt, 2005). Eisenstadt konštatuje, že klientela nefunguje trhovo, jej predmetom sú také statky, ktoré nielen nie sú na predaj, ale ktorých cena je nejasná, či dokonca nie je stanovená. Klientelizmus ako základ korupčného správania je ľahko vystopovateľný práve v krajinách s pretrvávajúcimi zvykmi a normami tradičnej spoločnosti, kde sú prítomné anti-liberálne myšlienky a silný paternalizmus. V takomto prostredí klientelistický vzťah nie je iba o mocenských pozíciách, ale ani o priateľských vzťahoch. Korupčné prostredie založené na prepletenej sieti klientelistických vzťahov je tak podľa Eisenstadta zvláštnou kombináciou nerovnosti a vzájomnej solidarity. Práve klientelizmus ako systém a spôsob uvažovania o svete je najväčšou prekážkou pri snahách o odstraňovanie korupčného prostredia v krajine. V mnohých kultúrach je táto inštitúcia nielen zaužívaná, ale vnímaná ako jednoznačne vzájomne výhodná – bohatým a mocným zabezpečuje ešte viac bohatstva a moci, a chudobným a málo vplyvným naopak aspoň elementárnu ochranu pred pádom do chudoby, závislostí, ale chráni aj pred nebezpečnými situáciami.

Klientelizmus je tak jednou z najviditeľnejších foriem inštitucionalizácie korupcie. P. Frič poznamenáva, že klientely posilňujú vzťahy dôvery a solidarity medzi skorumpovanými a korumpujúcimi a znižujú riziko vzniku nedorozumení a porušovania dohodnutých pravidiel (Frič, 1999). Klientelistické vzťahy tak dokonca rozkrúcajú „infláciu“ korupčného správania aj vtedy, keď ľudia z rôznych príčin a s rôznymi motiváciami už nechcú korumpovať, alebo sa nechať skorumpovať.

6.2. KORUPCIA AKO DÔSLEDOK NEDOKONALÉHO „MORTIFIKAČNÉHO“ PROCESU

R. P. Hummel taktiež skúma trecie plochy, ktoré existujú vo vzťahoch medzi úradníkmi a klientmi a ktoré nazýva „konfliktom medzi byrokraciou a spoločnosťou“, resp. medzi byrokratom a občanom (Hummel, 1977, s. 20). Ich príčiny nachádza najmä v neporozumení, ktoré spočíva v tom, že klient nevidí a nechápe tlaky, pôsobiace na úradníka zvnútra organizácie, ktoré však sú pre úradníka úplne samozrejme a často ich už prestal vnímať.

Skutočnosť, že klient sa často stáva v očiach úradníka obyčajným „prípacom“, keď klient začína byť vnímaný ako „spisové číslo“, by moderného človeka nemala ani prekvapovať, ani poburovať. Naopak, takéto zaobchádzanie je predsa základom demokratického zriadenia a fungovania správy moderného právneho štátu. Všetci občania sú si pred zákonom rovní. Jedným zo spôsobov, ako zabezpečiť, aby úradník na základe osobných sympatií alebo antipatií nezaobchádzal s klientmi rozličným spôsobom, je práve ich redukcia na neosobné prípady.

V reálnom živote existuje mnoho situácií, kde je pre dosiahnutie úspechu nevyhnutný individuálny prístup k druhej strane. V rámci byrokratických systémov je však tento postup pre dosiahnutie úspechu vyslovene nevýhodný: organizácia bola založená za účelom dosahovania konkrétnych cieľov, a preto ju zaujíma iba malý výsek z celého komplexu klientových potrieb. Konzekventne tak neexistuje dôvod dožadovať sa zvýšenej pozornosti jeho osobným problémom. Takýto postup by tiež okrem iného znamenal oveľa väčšiu spotrebu času úradníka, ktorý musí počas svojej pracovnej doby vybaviť žiadosti čo najväčšieho počtu klientov. Navyše organizácia musí každú žiadosť nejakým spôsobom zaradiť a klasifikovať, aby bolo hneď na prvý pohľad jasné, aký vopred navrhnutý postup sa má pre jej pozitívne vybavenie použiť.

Tento neosobný prístup býva predmetom kritiky klientov, jeho striktné dodržiavanie je však v skutočnosti základom nekorupčného správania byrokracie. Neosobný prístup byrokracie vychádza aj z poznania, že klient sa väčšinou vo vnútorných záležitostiach úradov nevyzná. Úradníci ho preto navigujú, aby urobil všetko podľa ich predstáv, aby naplnil očakávania byrokratickej správy. Pretože však úradníci často nemajú dostatočné komunikačné schopnosti, môže to v klientovi navodiť pocit, že s ním jednájú „ako s malým dieťaťom“ (Hummel, 1977, s. 21). Na základe uvedených argumentov Hummel tvrdí, že byrokracia redukuje klienta iba na tú konkrétnu stránku, ktorá ju zaujíma, a že z klienta sa stáva „prípado“, ktorý v lepšom prípade dostane nejaký názov, v tom horšom je mu pridelené iba číslo. Je to však práve osobný a individuálny prístup ku klientom, ktorý býva považovaný za základný problém a proti ktorému je potrebné zakročiť (bližšie pozri Frič, 1999; Cartier-Bresson, 1997).

Po dobrovoľnom či nedobrovoľnom kontakte s byrokratickou organizáciou prechádzajú klienti tým, čo E. Goffman nazýva „mortifikačným procesom“ (Keller, 1996, s. 130 – 132). Po útoku na civilné „Ja“ klienta nasleduje jeho „civilná smrť“: jeho občianske meno býva zmenené na číslo, vo vzťahu k personálu býva uvedený do permissívnej pozície. Počas 20. storočia boli dehumanizačné procesy hodnotené skôr z negatívnej strany, ich rozbor sa zameriaval najmä na deštruktívne vplyvy byrokracie na osobnosť tých, ktorí s ňou prišli do styku. Odosobňovanie medziludských vzťahov však nemusí prinášať iba negatívne stránky – existujú situácie, keď abstrahovanie od špecifik človeka stojaceho pred úradníkom je priam systémovo žiaduce. Pri boji s korupciou sa tak núka hypotéza, že je potrebné byť najmä striktný v mortifikačnom procese.

Takýto proces je vlastne naplnením predstavy Maxa Webera o vysokej účinnosti byrokratických organizácií pri uspokojovaní potrieb spoločnosti, a to za podmienky striktného dodržiavania

presne nastavených neosobných pravidiel – aj keď už Weber varoval pred postupnou dehumanizáciou medziľudských vzťahov v prostredí masovej spoločnosti. Michel Crozier tvrdí, že zamestnanci byrokratických štruktúr sa s neosobnými pravidlami naučili žiť a dokonca ich využívajú vo svoj vlastný prospech (Crozier, 1963).

6.3. KORUPCIA AKO SNAHA O „POĽUDŠTENIE“ VZŤAHU ÚRADNÍK – KLIENT

Crozier vníma úradníka ako „agresívneho aktéra disponujúceho svojou vlastnou stratégiou, ktorý sa snaží za všetkých okolností vyťažiť zo situácie maximum pre seba, bez ohľadu na ciele a záujmy anonymnej organizácie“ (Keller, 1996, s. 99). Ritualizmus mu tak slúži ako taktika v boji o individuálnu moc aspoň v malom, dosiahnuteľnom rozsahu. Ritualizované správanie všetkých zúčastnených v súlade s pravidlami zároveň chráni zamestnancov pred klientmi, ktorí by mohli úradníka obviňovať z neadekvátnosti rozhodnutí (Keller, 1996; Crozier, 1963). Korupcia je potom iba pomerne svojráznym napĺňaním neosobných vzťahov ľudskou dimenziou klientmi, ktorí sa snažia dosiahnuť lepšie zaobchádzanie úplatkami či poskytovaním protislužieb rôzneho charakteru. Korupciu v tomto zmysle Ch. Höffling vymedzuje ako vzťah medzi minimálne dvomi aktérmi, ktorý sa realizuje v transakciách tovaru, ktorý nevyhnutne nemusí byť monetárneho charakteru (Höffling, 2002). Korupčnosť výmeny spočíva v uprednostnení partikulárnych noriem pred univerzálnymi normami.

7. KORUPCIA AKO PREJAV NÍZKEHO SOCIÁLNEHO KAPITÁLU

7.1. KORUPCIA AKO TYP HABITU

Kultúrny kapitál je zdrojom, ktorý sa skladá zo „súboru sociálne vzácnych a dištingtívnych vkusov, schopností, vedomostí a praktík“ (Holt, 2000, s. 216) a je preto „objektívne symbolickou menou“ (Holt, 1997, s. 96). Vyskytuje sa v troch základných podobách. V prvej z nich je kultúrny kapitál včlenený ako implicitná praktická znalosť, schopnosť a dispozícia získaná v priebehu socializácie. V druhej je objektivizovaný v kultúrnych objektoch a v tretej je inštitucionalizovaný v oficiálnych hodnostiach a diplomoch. Živnou pôdou pre klíčenie kultúrneho kapitálu je „sociálne prostredie kultúrnych elít a samotná výchova v rodinách s vysoko vzdelanými rodičmi, ktorých povolanie vyžaduje kultúrne znalosti“ (Holt, 2000, s. 216). Habitus pôsobí ako dispozícia k určitému správaniu v konkrétnych situáciách na základe mentálnych štruktúr rozlišovania, ktoré sú v ňom obsiahnuté. Habitus je „zároveň generatívnym princípom objektívne klasifikovateľných úsudkov a systémom klasifikácie týchto praktík. Je definovaný vzťahom medzi dvomi kapacitami – kapacitou produkovať klasifikovateľné praktiky a činnosti a kapacitou rozlišovať a zhodnocovať tieto praktiky a produkty“ (Bourdieu, 1998, s. 170). Ide teda o zvnútornenie sociálnej pozície človeka, ku ktorému došlo počas socializácie, je to súbor nevedomých regulatívnych princípov konania. Habitus sa zjavuje ako systém predispozícií, sklonov, tendencií k určitému konaniu, je to

„spôsob bytia“, „obvyklý stav“ (Horák, 1986, s. 596). Jeho obsahom sú všetky skúsenosti, ktoré aktér prežil a prejavujú sa potom v jeho ďalšom konaní, reflexiách, spôsobe myslenia a vnímania človeka.

Prostredníctvom habitu získava kultúrny kapitál svoju subjektívnu formu a je kľúčovým prvkom jeho obsahu. Habitus je preto možné chápať ako formu, ktorej obsahom je kultúrny kapitál a ktorá konvertuje kultúrny kapitál v konanie. Podľa Bourdieuho pôsobnosť kultúrneho kapitálu prostredníctvom habitu ovplyvňuje podobu praktík každodenného života. Vzhľadom k tomu, že predispozície správať sa korupčne sú v tomto bourdievskom zmysle habitom obyvateľov Slovenska, praktiky každodenného života sú ovplyvnené týmto „dedičstvom predkov“. Klientelizmus v zmysle úplnej závislosti od sociálnych sietí populácie Slovenska spolu s istým „habitom“ napovedá veľa o tom, nakoľko môžu byť protikorupčné opatrenia úspešné v krátkodobom i dlhodobom horizonte.

V teórii Pierra Bourdieuho je habitus celoživotným dedičstvom, ktoré jedinec dostáva do vienka narodením v rodine umiestenej v určitom sociálnom prostredí. Habitus je chápaný ako elementárny produkt socializačného procesu, pričom rodina je v tomto procese primárnou inštitúciou, ktorá sprostredkuje prenos jazyka, štruktúr myslenia a vnímania sveta, hodnôt a vzorov konania. V prvotnej fáze tohto procesu sú dominantnými činiteľmi odovzdávania obsahu socializácie rodičia a sú to ich dispozície, hodnoty a spôsoby myslenia, ktoré sú dieťaťu odovzdávané (Bourdieu, 1998, s. 66). Predispozície konať korupčne je tak potrebné hľadať v rodine a z dlhodobého hľadiska sa snažiť ovplyvňovať habitus detí cez rodičov. Procesy sekundárnej socializácie už v tomto zmysle natoľko úspešné nebývajú.

7.2. NEFORMÁLNY, NA SEBA ORIENTOVANÝ, SILNÝ SPÁJAJÚCI (BONDING) A SLABÝ PREMOSTŤUJÚCI (BRIDGING) SOCIÁLNY KAPITÁL NA SLOVENSKU AKO PRÍČINA KORUPCIE

Každá spoločnosť je charakterizovaná sieťami interpersonálnej komunikácie a výmeny, a to formálnymi i neformálnymi. Je možné rozlíšiť siete primárne horizontálne, spájajúce činitele s rovnakým statusom a mocou a primárne vertikálne, ktoré spájajú nerovné činitele asymetrickými vzťahmi hierarchie a závislosti. Obe tieto formy sietí bývajú v realite väčšinou zmiešané (Putnam, 1993, s. 173). Vertikálne siete nemôžu zachovať sociálnu dôveru a komunikáciu, pretože ich vzťahy nie sú symetrické.

Putnam vidí v sociálnom kapitále analógiu k ostatným druhom kapitálu (fyzickému, ľudskému) a chápe ho ako prostriedok, ktorý ovplyvňuje produktivitu jednotlivcov i skupín, ale kolektívnemu významu pripisuje predsa len väčšiu váhu. Uznáva, že sociálny kapitál má individuálny i kolektívny aspekt, ale „špecifickou vlastnosťou sociálneho kapitálu, teda dôvery, noriem a sociálnych sietí je to, že sú väčšinou verejným statkom (public good),

na rozdiel od tradičného kapitálu, ktorý je väčšinou súkromným statkom (private good)“ (Putnam, 2000, s. 170).

Sociológovia sa už dlho snažia vyvinúť teoreticky koherentnú a empiricky spoľahlivú klasifikáciu rôznych typov a dimenzií sociálneho kapitálu. Zatiaľ sa to nepodarilo, no Putnam uvádza, že z diskusií sa vynorili štyri dôležité rozdelenia (Putnam, 2000). Tie sa vzájomne nevylučujú, komplementárne ponúkajú rôzne pohľady na sociálny kapitál:

- **Formálny verus neformálny sociálny kapitál.**

Toto delenie rozlišuje spôsob organizácie sociálnej skupiny. Formálny i neformálny typ vytvárajú siete, v ktorých sa môže vyvinúť reciprocita a obidva typy prinášajú súkromný aj verejný zisk.

- **Silný verus slabý sociálny kapitál.**

Existuje rozdiel vo vzťahu medzi blízkymi priateľmi a vo vzťahu medzi ľuďmi, ktorí sa stretávajú iba občas a viac menej náhodne. Silný sociálny kapitál vzniká v opakovaných, intenzívnych a mnohostranných sieťach, slabý sociálny kapitál je v anonymných, epizodných sieťach.

- **Do seba a navonok zameraný sociálny kapitál.**

Toto rozdelenie rozlišuje záujmy, ktoré aktéri sledujú. Do seba zameraný sociálny kapitál preferuje materiálne, politické a sociálne záujmy vlastných členov, navonok zameraný uprednostňuje verejné dobro.

- **Premost'ujuci (bridging) verus spájajúci (bonding) sociálny kapitál.**

Toto posledné delenie považuje Putnam za najdôležitejšie. Bonding sociálny kapitál, označovaný tiež ako exkluzívny, spája ľudí s rovnakými charakteristikami, ako je etnicita, vek či sociálna trieda. Často slúži k posilneniu identity a homogenity skupiny a je pre neho charakteristická špecifická reciprocita, solidarita, sociálna a psychologická podpora menej úspešných, silná lojalita a možná averzia voči okoliu. Bridging (alebo inkluzívny) sociálny kapitál má vonkajší prínos, uľahčuje šírenie informácií a spája ľudí naprieč sociálnymi charakteristikami.

Korupčné prostredie na Slovensku, aplikujúc Putnamovo pracovné delenie typov sociálneho kapitálu, sa odvíja od dominantných charakteristík sociálneho kapitálu, ktorým disponujú obyvatelia Slovenska – skôr neformálnym, celkovo slabším, do seba zameraným, slabým premost'ujúcim a silným spájajúcim sociálnym kapitálom. Tento typ svojou neformálnosťou a závislosťou od sietí – teda prirodzeným, priam endogamným klientelizmom, je pomerne priateľský k šíreniu korupčného správania. Permanentná snaha o deformalizáciu sociálnych vzťahov v krajine spolu s exkluzivistickým charakterom sociálneho kapitálu na Slovensku naznačuje existenciu širšieho, štrukturálneho problému pri snahách o znižovanie korupčného prostredia na Slovensku.

7.3. KORUPCIA AKO DÔSLEDOK A SPRIEVODNÝ JAV NÍZKEJ VERTIKÁLNEJ A HORIZONTÁLNEJ DÔVERY V SPOLOČNOSTI

Práve už zmienená dôvera sa ukazuje ako kľúčová pri budovaní demokracie ako kultúry. Dôvera v modernej spoločnosti znamená podľa A. Giddensa okrem iného presvedčenie, že svet sa utvára skôr na základe ľudskej činnosti, než zásahov prozreteľnosti (Giddens, 1998). Dôvera v súčasnej spoločnosti je teda spätá s formálnou racionalitou modernity: aby sme mohli iným dôverovať, musíme poznať princípy, podľa ktorých sa druhí riadia. Disponovať takouto dôverou je nepochybne náročné, pretože v podmienkach modernity sme nútení vkladať svoju dôveru do ľudí, ktorých nepoznáme a do vecí a systémov, u ktorých jedinou zárukou dôveryhodnosti je autorita pravidiel, najmä tých demokratických a vedeckých.

Pri akomkoľvek rozmýšľaní o dôvere v spoločnosti je potrebné rozlíšiť dve roviny dôvery – vertikálnu dôveru (k štátu) a horizontálnu dôveru (voči druhým). Aby ľudia mohli dôverovať štátu, musia pravidlá vôbec existovať a platiť pre všetkých občanov štátu a najmä tieto pravidlá hry musia byť demokratické, teda demokraticky schválené väčšinou. Ak je pozitívne právo platné pre všetkých, je i základom dôvery voči ostatným. Realita však býva napríklad aj na Slovensku trochu komplikovanejšia – suverenita práva je základným princípom aj na Slovensku, ale iba výrazná menšina obyvateľov verí, že súdy vymeriavajú každému rovnako. Dôvera k štátu je teda podmienená mnohými inými faktormi, o. i. transparentnosťou rozhodovania a verejnou kontrolou. Pre existenciu plnohodnotnej demokracie je preto nevyhnutné, aby abstraktná dôvera skutočne ostala abstraktnou a neskĺzla na osobnú úroveň. Mechanizmy demokracie musia byť dôveryhodné same osebe a nie na základe rozhodnutia nejakého úradníka. Dôvera samozrejme nie je synonymom faktickej miery demokracie alebo korupcie. Kým pre demokraciu je vo všeobecnosti dobré, aby boli korupčné škandály odkrývané, dôvera v štát tým môže trpieť. Je tak určitým paradoxom, že väčšia dôvera v štát môže panovať tam, kde sa o korupcii mlčí, než tam, kde sa dysfunkcie demokracie ventilujú.

Skutočná demokracia však nemá šancu zapustiť korene tam, kde si nedostatočne dôverujú ľudia medzi sebou. Tu už sa nemôžeme zaoberať iba pravidlami, ale aj osobnosťou „dôverujúceho“. Pravidlá konania, ktoré robia druhých ľudí dôveryhodnými, sú širšie ako zákonom stanovené normy. Ak dôverujeme, predpokladáme, že druhí sú ochotní myslieť na iných a na blaho celej komunity, a že nám bezdôvodne neodoprú pomoc, ak to pre nich nebude veľký problém. V skutočnosti je dôvera k druhým vo veľkej miere výsledkom psychologického mechanizmu projekcie: Pokiaľ sa sám považujem za nesebeckého, ochotného a čestného, budem podobné tendencie očakávať aj u druhých. E. M. Uslaner upozorňuje, že optimizmus nevychádza zo životnej skúsenosti – ak som optimistom a v živote sa stretnem s opačnou skúsenosťou, snažím sa ju skôr si racionalizovať (Uslaner, 2003). Optimizmus ako základ dôvery nezmyselné iba preto, že očakávaný lepší zajtrajšok sa príliš nevydaril, jeho jadrom je skôr presvedčenie, že veci sú na správnej ceste a parciálne nezdary nehrajú rolu. Tento postoj je však inherentne previazaný s vierou, že môj život je výsledkom môjho vlastného úsilia a nie vonkajších vplyvov.

Na tento postoj a na vzájomnú dôveru medzi ľuďmi môže mať štát zničujúci vplyv, pokiaľ neočakávané a nedemokraticky vstupuje do života svojich obyvateľov.

Ľudia, ktorí sú chronicky nedôverčiví a nedôverujúci na úrovni vertikálnej i horizontálnej, vidia v korupcii posledné reálne východisko, ako dosiahnuť naplnenie svojich práv či partikulárnych požiadaviek. Vysokým stupňom vzájomnej nedôvery však možno označiť väčšinou moderných sekulárnych krajín, pričom Slovensko nie je výnimkou.

8. KORUPCIA V POST-KOMUNISTICKÝCH KRAJINÁCH AKO DÔSLEDOK ZMIEN SOCIÁLNEJ ŠTRUKTÚRY

Pretože fenomén korupcie je súčasťou celospoločenských procesov po roku 1989, súvisia aj diskusie týkajúce sa korupcie a jej charakteru so širšou diskusiou o charaktere spoločenskej transformácie v strednej a východnej Európe. Jednou zo základných charakteristík sa stala stále pretrvávajúca kontradikcia medzi otvorenou spoločnosťou založenou na princípoch liberalizmu, individualizme a občianskej spoločnosti a dedičstvom leninizmu ako ideokratického autoritarizmu (Nosál, 2000, s. 207). Toto napätie medzi dedičstvom historického vývoja a novými demokratickými ideálmi možno považovať tiež za základnú charakteristiku prostredia, v ktorom sa rozvinula korupcia charakteristická pre slovenské prostredie.

Na Slovensku je korupcia rozvinutá ako socio-ekonomická sieť, iba málokedy v ekonomike krajiny možno vidieť náhodné vzťahy medzi neznámymi aktérmi (Jordan, 2002). Na začiatku transformácie bolo potrebné previesť obrovské množstvo štátneho majetku do súkromných rúk, k čomu došlo masívnym procesom privatizácie štátneho majetku pri neexistencii dostatočne definovaných a chránených vlastníckych práv, neschopnosťou súdov tieto práva v takýchto podmienkach ochrániť a vzájomne sa prepletajúcimi kompetenciami, ktoré dopĺňovali celkovú situáciu právnej neistoty a všeobecného nedostatku dôvery (Varese, 1997, s. 164 – 167).

Vlastniť v takomto prostredí kapitál je samozrejme riskantné. A tak, ako upozorňuje Szelényi, nie je kumulácia kapitálu v súkromných rukách v postkomunistických krajinách príliš charakteristická. Dôležité je tak nakoniec skôr to, kto kontroluje a využíva verejné zdroje, a to bez toho, aby niesol riziko v prípade možných strát, ako by tomu bolo, keby išlo o súkromný majetok (Szelényi, 1999).

Vzťahy medzi slovenskými mocenskými elitami boli priaznivé pre systém protekcie. V čase, keď sa komunistický režim zrútil a iné formy spoločenskej organizácie neexistovali, bolo potrebné, aby pretrvali pôvodné klientelistické siete kontaktov – aj napriek neúčinnosti, ktorá vyplýva zo vzájomných ústupkov medzi starým a novým systémom (Sajó, 1998). Podobnú tézu priniesol už začiatkom 90. rokov minulého storočia I. Možný, ktorý tvrdí, že práve rodinné a klientelistické vzťahy zničili systém reálneho socializmu (Možný, 1991). Je iba samozrejme,

že tieto klientelistické a štrukturálne korupčné vzťahy hneď potom, ako „zničili socializmus“, nezmyli. Naopak, vo forme kultúrneho kapitálu tieto klientelistické vzťahy pretrvali, a ako ukazuje napríklad I. Szelényi, stali sa základom, ktorým musí disponovať každý, kto chce byť súčasťou postkomunistickej mocenskej elity (Szelényi, 1999). Sociálna štruktúra slovenskej spoločnosti sa zmenila, no to sa nestalo spôsobom, ktorý bol očakávaný, teda zdola nahor, prostredníctvom občianskej spoločnosti. Naopak, nový spoločenský poriadok určili tí, ktorí v čase spoločenskej zmeny už disponovali kultúrnym a sociálnym kapitálom, ku ktorému neskôr pridali kapitál politický (Nosál, 2000).

Koncepcia verejnej dôvery a lojality k zákonnosti je v slovenskej spoločnosti krehká, táto spoločnosť však pozná účinnosť vzájomnej protekcie, ktorá jej členom kedysi pomáhala prežiť. Namiesto vlády zákona sa tak na poli vládnych subvencií, zákaziek, verejného obstarávania a utvárania verejnoprávnych orgánov často presadzuje moc staronových sietí kontaktov (Sajó, 1998). Problematickému konaniu aktérov je v slovenskom postkomunistickom prostredí zvyčajne poskytnutá ochrana prostredníctvom klientelistických sietí (inštitucionálna spätná väzba z makroúrovne). Tieto siete vzájomných záväzkov, podobne ako čiastočné oddelenie verejnej a súkromnej morálky, pretrvávajú ako dedičstvo desaťročí totalitného režimu. Sieť funguje na princípe dlhodobých záväzkov – za aktivitu nedostáva „agent“ odmenu ihneď, ale „klient“ je mu zaviazaný, a to až dovtedy, kým agent bude niečo potrebovať (Miller – Koshechkina – Grodeland, 1997, s. 196).

ZÁVER

Korupcia sa v poslednom desaťročí stala významným politickým problémom a jej percepčia dostala globálny rozmer. Táto práca ponúka sociologický rámec k diskusii o korupcii na Slovensku. Podáva stručný zoznam často citovaných definícií a kategorizácií, vrátane ich slabých miest, a v tejto súvislosti pre ich riešenie navrhuje prijať vyčerpávajúcu definíciu H. Luedtkeho a H. Schweitzera a kategorizáciu podľa Ch. Höfflinga pre jej prehľadnosť a aktuálnosť.

Základným kameňom tohto chápania je korupcia ako vzťah, a to vzťah medzi minimálne dvomi aktérmi, ktorý sa realizuje prostredníctvom transakcií tovaru, ktorý nevyhnutne nemusí byť monetárneho charakteru. Korupčnosť tejto výmeny je založená na uprednostňovaní partikulárnych noriem nad normami univerzálnymi. Univerzálne normy reprezentujú požiadavku rovnakého zaobchádzania s človekom ako občanom a partikulárne normy zvyhodňujú jeden subjekt pred druhým na základe neformálnych väzieb, ktoré v príslušnom vzťahu vznikli alebo trvajú.

Korupcia má teda svoju relatívne stabilnú vzťahovú štruktúru, ale aby bolo možné uchopiť jej dynamiku, je korupcia modelovaná ako proces, v ktorom je korupčný vzťah iba jednou z fáz. V tomto procese pôsobia v uzavretom kruhu mikrosociálne a makrosociálne faktory –

sociálne inštitúcie pôsobia na aktérov, ktorí ich svojím správaním zase nepriaznivo ovplyvňujú. Práca ponúka aj zasadenie korupčného procesu do systému ostatných spoločenských procesov a štruktúr, v ktorých sa korupcia, v prípade, že sa inštitucionalizuje, stáva socio-ekonomickou sieťou. Na Slovensku je po roku 1989 korupcia stabilnou formou spoločenskej organizácie, teda ide o štrukturálnu korupciu, ktorá zároveň úzko súvisí s pretrvávajúcim vplyvom predrevolučných sietí medziľudských kontaktov. Nejasný charakter vlastníckych vzťahov a nekvalitná právna regulácia vo vzťahu k nakladaniu s verejnými zdrojmi vytvárajú silné koruptogénne prostredie, ktoré je v mikrosociálnej rovine doplnené slabou lojalitou občanov k štátu a jeho inštitúciám.

ABSTRACT

The paper is focused on sociological aspects of corruption. The author provides theoretical definitions of corruption based on sociological literature, explains the existence of clientelism and relations between corruption and social capital. Firstly, the author gives definition of corruption from four classical sociological aspects, the so-called public-office, public interest, market centered definition and definition derived from international treaties. The author provides modern theories of corruption developed by Ch. Hoffling and explains corruption in processes of social interaction, where the corruption is characterized as social relation, social process and finally as socio-economic net. Paper looks at corruption also from economic view according to economist Gary Becker, sociological view according to ideas of Max Weber and deals with social interdependence of economic behavior and economic interdependence of social behavior. Within the next chapters the author looks at corruption from the perspective of value's conflict, and deals with inequality and low social capital. Author suggests that corruption is one of outcomes of habitués of a modern citizen. Finally, author elaborates on corruption in post-communist countries and argues corruption emerged because of changes in societal structures.

LITERATÚRA

1. Beck, U.: *World Risk Society*. Cambridge, Polity Press 1999.
2. Becker, G. S.: *Teorie preferenci*. Praha, Liberální institut a Grada publishing 1997.
3. Berger, P. – Luckmann, T.: *Sociální konstrukce reality*. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 1999.
4. Bourdieu, P.: *Teorie jednání*. Praha, Karolinum 1998.
5. Cartier-Bresson, J.: *Corruption Networks, Transaction security and Illegal Social Exchange*. In: *Political Corruption*. Oxford, Malden: Blackwell Publishers 1997, s. 47 – 60.
6. Coleman, J. S.: *The Foundation of Social Theory*. Cambridge and London, Harvard University Press 1990.
7. Crozier, M.: *Le phénomène bureaucratique. Essai sur les tendances bureaucratiques des systèmes d'organisations modernes et sur leurs relations en France avec le système social et culturel*. Paris, Éditions du Seuil 1963.
8. Diblíková, S. a kol.: *Přehled dokumentů EU, Rady Evropy a OSN vztahující se k problematice ekonomické kriminality. Trestní právo a ekonomická kriminalita*. Praha. Institut pro kriminologii a sociální prevenci 2001.
9. Eisenstadt, S. N.: *Political Theory in Search of the Political*. Liverpool, Liverpool University Press 2005.
10. Frič, P. a kol.: *Korupce na český způsob*. Praha, G plus G 1999.
11. Giddens, A.: *Důsledky modernity*. Praha, Sociologické nakladatelství 1998.
12. Heidenheimer, A. J. – Johnsson, M. – Le Vine, V. T.: *Terms, Concepts and Definitions: An Introduction*. In: Heidenheimer, A. J. – Johnsson, M. – Le Vine, V. T. (eds.): *Political Corruption: A Handbook*. New Brunswick/Oxford. Transaction Publishers, 1989, s. 3 – 13.
13. Hlaváček, J. a kol.: *Mikroekonomie sounáležitosti se společností*. Praha, Nakladatelství Karolinum 1999.
14. Holt, D. B.: *Does Cultural Capital Structure American Consumption?* In: Schor, J. B. – Holt, D. B. (eds.): *Consumer Society Reader*. New York, The New Press 2000.
15. Horák, P.: *Pierre Bourdieu: sociologie praxe a její některé sociologické předpoklady*. Sociológia 18/5, 1986, s. 589 – 599.
16. Höffling, Ch.: *Korruption als soziale Beziehung*. Opladen, Leske + Budrich 2002.
17. Hummel, R. P.: *The bureaucratic experience*. New York, St. Martin's Press 1977.
18. Jordan, J. M.: *Klientelismus a korupce v České republice*. Střední Evropa. č. 114, 2003.
19. Keller, J.: *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha, Sociologické nakladatelství 1996.
20. Mannheim, K.: *Ideologie a utopie*. Bratislava, Archa 1991.
21. Miller, W. L. – Koshechkina, T. – Grodeland, A.: *How Citizens Cope with Postcommunist Officials: Evidence from Focus Group Discussions in Ukraine and the Czech Republic*. In: *Political Corruption*. Oxford, Malden, Blackwell Publishers 1997, s. 181 – 209.
22. Možný, I.: *Proč tak snadno*. Praha, Slon 1999.
23. Nosál, I.: *Zrození nové politické třídy a její politické kultury: mezi otevřenou společností a dědictvím leninismu*. Sociální studia 5, 2000, s. 207 – 222.

24. Nye, J. S.: *Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis*. In: Heidenheimer, A. J. – Johnsson, M. – Le Vine, V. T. (eds.): *Political Corruption: A Handbook*. New Brunswick/Oxford, Transaction Publishers 1989, s. 963 – 984.
25. Putnam, R. D. – R. Leonardi, R. – Nanetti, Y.: *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, Princeton University Press 1993.
26. Putnam, R. D.: *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York, Simon and Schuster 2000.
27. Reichmann, H. – Schläffke, W. – Then, W.: *Korruption in Staat und Wirtschaft*. Köln, Deutscher-Instituts Verlag 1997.
28. Rose-Ackerman, S.: *Corruption and Government; Causes, Consequences and Reform*. Cambridge, University Press 1998.
29. Sajó, A.: *Corruption, Clientelism and Future of the Constitutional State in Eastern Europe. East European Constitutional Review 2*. Budapest, New York University Law School and Central European University 1998.
30. Seligman, A. B.: *Between Private and Public. Society* 35/3, 1998, s. 28 – 36.
31. Szelényi, I.: *The Rise of Managerialism. The „New“ Clas After the Fall of Communism*. In: Boje, T. P. – Steenbergen, B. – Walby, S.: *European Societies. Fusion or Fision?* Routledge, London, New York 1999, s. 215 – 233.
32. Varese, F.: *Corruption in Post-socialist Russia*. In: *Political Corruption*. Oxford, Malden, Blackwell Publishers 1997, s. 163 – 180.
33. Vymětal, P.: *Korupce. Politologická revue* 1, 2002, s. 3 – 33.
34. Weber, M.: *Protestantská etika a duch kapitalismu*. In: Weber, M.: *Autorita, etika a spoločnosť*. Praha, Mladá Fronta 1997.
35. Weber, M.: *Metodologie, sociologie a politika*. Praha, Oikoymenth 1998.
36. Williams, R. (ed.): *Explaining Corruption*. Cheltenham, Northampton, Edward Elgar Publishing 2000.

PhDr. Michal VAŠEČKA, PhD.

Sociológ, vysokoškolsky pedagóg. Vyštudoval sociológiu na Masarykovej univerzite v Brne. V rokoch 1991 – 1992 pracoval na Ministerstve kultúry SR, v rokoch 1991 – 1995 pôsobil v Dokumentačnom centre pre výskum slovenskej spoločnosti. V rokoch 1996 – 1997 pôsobil na New School for Social Research v New Yorku a v roku 1998 na University of London. V rokoch 1997 – 1998 pracoval v Nadácii otvorenej spoločnosti ako programový manažér. Pôsobil ako analytik v Inštitúte pre verejné otázky. V rokoch 2000 – 2001 pôsobil ako konzultant Svetovej banky na Slovensku. Pôsobí na Fakulte sociálnych štúdií Masarykovej Univerzity v Brne a od roku 2005 aj ako výskumný pracovník Intitutu pro reprodukci a integraci společnosti. Od roku 2005 prednáša aj na Fakulte sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave. Od januára 2006 pôsobí v pozícii riaditeľa Centra pre výskum etnicity a kultúry. Je autorom a spoluautorom viacerých expertných publikácií a výskumných

Sériu výskumných prác vo verejnej politike vydáva Transparency International Slovensko, Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť a Ústav verejnej politiky FSEV UK v Bratislave.

Transparency International Slovensko (TIS) je nezisková, nestranička mimovládna organizácia so sídlom v Bratislave. Je národnou pobočkou celosvetovej mimovládnej organizácie Transparency International a na Slovensku pôsobí or roku 1998. TIS sa venuje predovšetkým otázkam spojeným s korupciou vo verejnom sektore Slovenska a to na centrálnej úrovni ako aj na úrovni decentralizovanej správy vecí verejných. Medzi hlavné ciele TIS patrí podpora a presadzovanie takých hodnôt v slovenskom verejnom sektore, akými sú transparentnosť, zodpovednosť, dôvera a integrita, ktoré významným spôsobom pomáhajú znižovať korupciu. Aktuálne informácie sú dostupné na www.transparency.sk.

Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť (SGI) je nestranička, nezisková mimovládna organizácia, ktorá sa neviaže na žiadnu ideológiu ani politickú stranu. Cieľom SGI je pomôcť pri zabezpečení kvalitných, prístupných, transparentných a efektívnych verejných služieb pre občanov Slovenska aj iných krajín. SGI dosahuje svoj cieľ prostredníctvom kombinácie výskumu, konzultačnej činnosti a aktivizmu. SGI vzniklo v roku 2001 a sídli v Bratislave. Viac informácií nájdete na www.governance.sk.

Ústav verejnej politiky (ÚVP) pôsobí na Fakulte ekonomických a sociálnych vied Univerzity Komenského v Bratislave od roku 2005. Ako vedecko-pedagogické pracovisko so zameraním na študijný program *Verejná politika* (Public Policy) ponúka magisterské vzdelávanie v tomto odbore formou denného i diaľkového štúdia. ÚVP je prvým univerzitným pracoviskom s interdisciplinárnym zameraním na modernú teóriu a prax verejnej politiky a kvalitu riadenia spoločnosti. Sústreďuje sa na analýzu politík na národnej, európskej ale aj regionálnej a miestnej úrovne správy vecí verejných. ÚVP spolupracuje na výskumoch s mnohými akademickými pracoviskami podobného zamerania doma i v zahraničí. Viac na www.fses.uniba.sk.